

muksellekin Böhmen vaikutushistoriasta tässä yhteydessä käsittelemättä jääneitä teemoja. Myös Böhmen vaikutushistoria Suomessa olisi kiinnostava kirja- tai oppihistoriallinen tutkimusaihe, joka odottaa vielä kirjoittajaansa. Böhmen teoksia tiedetään luetun Petter Schaeferin (1660–1729) radikaalipietistipiirissä sekä Eriksonin veljesten mystisseparatistisessa liikkeessä. Tukholmalaisen maallikkomystikon Anders Collinin (1754–1830) välityksellä teoksia päätyi niin kutsutun Pohjanmaan mystikkoliikkeen lukemistoon. Sen piirissä tehdyt suomennokset levisivät käsikopioina. Eteläpohjalaisen lasimestari Jaakko Wallenbergin (1756–1798) johtamassa herätyksessä Böhmen opit ruokkivat hetkellisesti kokonaista joukkoliikettä. Koska Böhmeä ei ole tiettävästi julkaistu suomeksi, vaikutus 1900-luvun alun suomalaiseen teosofiaan on voinut jäädä lähinnä välilliseksi.

Kokonaisuutena artikkelikokoelma on jäntevä. Pienoista toistoa artikkeleiden välillä ilmenee, mikä on ymmärrettävää, kun kyseessä on usean kirjoittajan itsenäisistä teksteistä muodostettu kokoomateos. Artikkelit ovat kuitenkin kautta linjan selkeästi kirjoitettuja ja jäsenettyjä. Merkittävimmän haasteen teoksen käytölle aine- tai syventävien opintojen oppikirjana muodostaa oikeastaan vain Böhmen vaikutushistorian laajuus neljällä vuosisadalla ja useilla elämänaloilla: teoksen aihepiirit ylittävät menneiden tavanomaisten opintokokonaisuuksien aiheajaukset. Juuri siinä piilee myös kokoelman kiinnostavuus.

OLLI VIITANIEMI
TEOL. MAIST., KUOPIO

KATI PARPPEI

Laatokan Valamo: 1800-luvun luostari matkailijoiden kuvaamana. Kirjokansi 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013. 267 s.

Historiantutkija Kati Parppei väitelti Itä-Suomen yliopistossa vuonna 2010 Valamon historiakuvan vaiheista. Kolme vuotta myöhemmin ilmestynyt kirja on osittain tiivistelmä väitöskirjasta, osittain jatkoa sille. Vaikka alaotsikossa annetaan ymmärtää teoksen käsittelevän luostaria matkailijoiden kuvaamana, Parppei rajaa kuvausten käsittelyn ensisijaisesti siihen, mitä kävijät kertovat Valamon historiasta. Samalla hän tulee selvittäneeksi sitä, miten hyvin tai huonosti Valamon 1800-luvulla sepitetty historia levisi, tunnettiin, hyväksyttiin tai kiistettiin omana aikana.

Teoksen ensimmäinen luku kuvaa Valamon historiaa uusimman, 1900-luvun lopulla löydetyn slaavinkielisen lähteen ”Kertomus Valamon luostarista” pohjalta. Se on varhaisin ja kattavin luotettava historiallinen lähde aiheesta ja ajoittaa luostarin perustamisen 1300-luvun lopulle. Muita aitoja lähteitä on vähän. Pääosa lähteiksi tai nykyisin tavallisesti perimätiedoksi määritellystä aineistosta sepitettiin 1800-luvulla korostamaan tuolloin Venäjän tärkeimpien luostarien luokkaan nostetun Valamon suuruutta sekä antamaan sille kunniakas menneisyys.

Teoksen seuraavissa luvuissa Valamosta kertovat ensin venäläiset ja sitten suomalaiset matkailijat, tutkijat ja pyhiinvaeltajat. Kumpikin osuus on suunnilleen yhtä laaja, vaikka venäläisiä kävijöitä oli huomattavasti enemmän kuin suomalaisia. Kirjoitukset ilmestyivät aluksi lähinnä erilaisissa kirkollisissa ja maallisissa lehdissä, noin 1880-luvulta lähtien myös kirjojen muodossa.

Teoksen painottaminen Valamon historiaan jättää lukijan vähän epä-

tietoiseksi siitä, mitä kaikkea kävijät näkivät ja kokivat Valamossa. Parhaiten kokemusten moninaisuus tulee esille suomalaisten teksteistä. Tämä johtuu siitä Parppeinkin mainitsemasta seikasta, että suomalaiset eivät olleet kiinnostuneita Valamon venäläiseen nationalismiin kytketystä historiasta ja lisäksi osasivat harvoin riittävästi venäjää voidakseen keskustella munkkien kanssa. Niinpä he raportoivat Valamon luonnonkauneudesta, ihastelivat tai useammin päivittelivät ja kritisoivat munkkien ”takapajuisuutta”, luostarin ”outoa” ruokaa ja sen ”käsittämättömiä” jumalanpalveluksia.

Teoksen runsas kuvitus tukee osaksi kerrontaa: kirjassa on noin 120 kuvaa, joista parikymmentä on Valamossa käyneille ja Valamo-kirjallisuuteen perehtyneille jo tuttuja. Maisemakuvat valottavat Valamon luontoa, monet otokset munkkeista ja vierailijoista – yhdessä tai erikseen – konkretisoivat Valamossa käyntejä, kirkkojen sisä- ja ulkokuvat valottavat ulkoista loistoa ja luostarin arkeen, kuten leipomoon, kalastukseen ja puutarhanviljelyyn, liittyvät kuvat tarjoavat aavistuksen luostarin sosiaalisesta ja taloudellisesta elämästä. Kuvat olisi kuitenkin voinut yhdistää nykyistä selvemmin tekstiin. Osa niistä on nimittäin kerronnasta irralliseksi jäävää ”täydentävää kuvitusta”. Jumalanpalvelus- ja kilvoitteluelämästä kertovia kuvia olisi voinut olla enemmän. Nyt tämä Valamon puoli jää varjoon. Kuvia olisi myös voinut jotenkin ajoittaa. Tiedän, että kontekstitiedot osin puuttuvat, mutta tekstin painottaessa historiantulkinnan muutosta kuvia ei olisi kannattanut jättää ”ajattomiksi”. Kartta Valamon luostarista ja saaristosta olisi sekin palvellut lukijaa.

Valamon historiakuvan suhteen Parppein tekstiin ei ole huomauttamista. Yleisemmässä historiankerronnassa on muutamia epätarkkuuksia. Sivulla 85 kerrotaan hesykastisen hiljentymisperinteen levinneen Venäjälle 1700-luvun lop-

pupuolella ja sanotaan Pietarin metropoliitan Gavriilin sekä Valamon luostarin olleen keskeisiä toimijoita hesykasmia levittäneen *Filokalia*-teoksen julkaisemisessa. Itse asiassa hesykasmi, joka syntyi Bysantissa 1300-luvulla, levisi varsin nopeasti Venäjälle. *Filokalian* tai venäjäksi *Dobrotoljubijen* julkaiseminen teki hesykasmista joukkoliikkeen. Ansio teoksen julkaisemisesta vuonna 1793 ei kuitenkaan kuulu Gavriilille eikä Valamolle, vaan Pultavalla, nykyisessä Ukrainassa syntyneelle munkki Paisi Velitkovskille. Sivulla 108 on hämäräksi jäävä viittaus 1800-luvun kristittyjen keskusteluihin ”eräiden kirkkokuntien yhdistymisestä” sekä tämän keskustelun vaikutuksesta Valamon kärjistyneeseen asenteeseen protestantismia kohtaan. Tätä olisi ollut syytä avata. Yleensä ekumenian alku sijoitetaan Edinburghissa vuonna 1910 pidetyn lähetyskonferenssin yhteyteen.

Yhteenvetona voi todeta, että Parppei tuo hyvin esille ne lukuisat foruunit, joilla Valamosta 1800-luvulla ja 1900-luvun ensi vuosikymmenenä kirjoitettiin, samoin kuin siellä vierailneiden moninaisen taustan. Lukijalle piirtyy myös selkeä kuva Valamon historian sepittämisestä sekä sepitteiden monista elämistä hengellisessä ja maallisessa populaari- ja osin tieteellisessäkin kirjallisuudessa. Nimenomaan matkaajista ja heidän kokemuksistaan kiinnostunut lukija olisi kuitenkin toivonut kuulevansa enemmän vierailujen näistä puolista. Teoksen rajaaminen, kuten Parppei kirjan alussa toteaa, on toki mielekästä ja välttämätöntäkin, jotta kerronnassa säilyy jokin punainen lanka ja jotta teksti ei sirpaloidu. Historiakuvan seuraaminen kävijöiden kirjoituksissa kertoo kuitenkin enemmän kirjoittajan kuin kävijöiden mielenkiinnon kohteista. Valamo 1800-luvun kävijöiden kuvaamana odottaa yhä kirjoittajaansa.

TEUVO LAITILA
DOS., JOENSUU

JOUKO RUOHOMÄKI Suomen helluntailiikkeen synty, leviäminen ja yhteisönmuodostus 1907–1922. Diss. Itä-Suomen yliopisto. Keuruu: Aikamedia. 335 s.

Suomen kirkkohistorian tutkimuksessa on 1800-luvun puolivälistä ja Matthias Akianderista saakka kiinnitetty erityistä huomiota uskonnollisiin herätysliikkeisiin. Erityisesti maailmansotien välisen ajan kirkkohistorian tutkimuksessa oli herätysliike-lähtöinen problematiikka vahvasti esillä. Myös dogmatiikassa selvitetiin erityisesti 1960-luvulle asti herätysliikkeiden opinkäsityksiä.

Jos siis erityisesti Suomen kansallisiin herätysliikkeisiin on kohdistunut vilkasta tutkimusta, ovat vastaavasti niin sanotuiksi vapaiksi suunniksi kutsutut uskonnolliset vähemmistöryhmät olleet vähemmän kriittisen kirkkohistorian tutkimuksen kohteina.

Erityisesti baptismin, metodismin, adventismin, vapaakirkon, skutnabbilaisuuden, Pelastusarmeijan ja vastaavien uskonnollisten vähemmistöryhmien tutkimukselle löytyisi tilaa, koska sinänsä merkittävät uskonyhteisöjen omat historiikit ja yleiskuvaukset eivät korvaa kriittistä tutkimusotetta.

Helluntaiherätykseen kohdistuvaa tutkimusta ja kuvausta on ollut maassamme sadan vuoden ajan. Uskonyhteisön oman historiankirjoituksen lisäksi on syytä nostaa esille liikkeeseen kohdistunut akateeminen tutkimus. Mainitsen tässä yhteydessä liikkeen historian tutkijoista professorit Wolfgang Schmidin, Nils G. Holmin, Juha Sepon ja Eila Helanderin. Stig Söderholm on puolestaan selvitelty helluntailaisuudessa esiintynyttä profetioimista ja kielillä puhumista.

Teologian tohtori Jouko Ruohomäen väitöskirja *Suomen helluntailiikkeen synty, leviäminen ja yhteisönmuodostus 1907–1922* on Suomen helluntailaisuuden alkuvaihetta kos-

keva tutkimus, joka täyttää aukon liikkeen alkuvaiheen kuvauksessa. Helluntailaisuuden, karismaattisen liikkeen ja ylipäänsä evankelikaalisen kristillisyyden kasvava globaali vaikutus tekee myös tästä tutkimuksesta tärkeän. Kysymyksessä on uskonnollinen ilmiö, lähtökohtaisesti siis uskonnollinen herätys, jonka ensisijaiset juuret ovat Suomen ulkopuolella. Vaikka Suomen 1800-luvun evankelis-luterilaisilla herätysliikkeillä on juurensa niin eurooppalaisessa pietismissä kuin herrnhutilaisuudessaakin ja vaikutteensa 1800-luvun saksalaisessa Erweckung-liikehdinnässä, niitä on pidetty suomalaiskansallisina liikkeinä. Tämä luonnehdinta on liitetty myös Ruotsissa syntyneeseen lestadiolaisuuteen. Helluntailaisuus on sekä uskonnollis-teologisilta juuriltaan että lähtökohdiltaan ulkomainen liike, joka on vaikuttanut Suomessa vuodesta 1907 alkaen.

Helluntailaisuuden alku Suomessa liittyi yhteiskunnan suuriin muutoksiin 1900-luvun alkuvuosina. Se jatkoi herätysliikkeiden aloittamaa kirkollisen yhtenäiskulttuurin murtamista. Liike rakensi omalla tavallaan kansalaisyhteiskuntaa, ja laajemmasta aatehistorian näkökulmasta valistuksen ja pietismin projektia individualismin edistäjänä. Olivathan juuri subjektiiviset, yksilölliset ja voimakkaat uskonkokemukset ja niiden ulkoapäin tapahtuva arviointi liikkeelle tyypillisiä piirteitä.

Ruohomäen lähdetilanne on tuottanut jo lähtökohtaisesti haasteen tekijälleen. Helluntailiikkeen ominaisuuteen takia ei hengenliikkeenä kulkenut uskonyhteisö jättänyt alkuvaiheessaan jälkeensä juurikaan kirjallista yhteisöllistä alkuperäisaineistoa, kuten pöytäkirjoja. Tutkimus on tässä suhteessa ollut eräänlainen palapeli, joka on edellyttänyt poikkeuksellisen ahkeraa lähdeyöskentelyä. Ruohomäki käyttää kaikkiaan kolmeatoista eri arkistoa. Kiitosta ansaitsee se, että hän on tehnyt tutkimustyötä myös Norjan kansalliskirjastossa Oslossa